คู่มือการใช้หญ้าแฝกพันธุ์สงขลา 3 เพื่อขึ้นรูปผลิตภัณฑ์

จัดทำและเผยแพร่โดย
ศูนย์ศึกษาการพัฒนาพิกุลทองอันเนื่องมาจากพระราชดำริ

พฤษภาคม 2562

คำนำ

คู่มือการใช้หญ้าแฝกพันธุ์สงขลา 3 เพื่อขึ้นรูปผลิตภัณฑ์ ฉบับนี้ จัดทำขึ้นเพื่อเป็นแนวทางให้แก่ผู้สนใจงานหัตถกรรมจากหญ้าแฝก ได้นำไปเป็นแนวทางในการสร้างงานหัตกรรม ซึ่งภายในคู่มือฉบับนี้ประกอบด้วยข้อมูลการคัดเลือกใบหญ้าแฝกวิธีการสานหญ้าแฝกเพื่อขึ้นรูปผลิตภัณฑ์ เพื่อสร้างมูลค่าเพิ่มจากใบหญ้าแฝกให้เป็นผลิตภัณฑ์จำหน่ายเสริมรายได้นอกภาคเกษตรควบคู่กับการปลูกหญ้าเพื่อปรับปรุงดินในพื้นที่

ศูนย์ศึกษาการพัฒนาพิกุลทองฯ หวังเป็นอย่างยิ่งว่า “คู่มือการใช้หญ้าแฝกพันธุ์สงขลา 3 เพื่อขึ้นรูปผลิตภัณฑ์” ฉบับนี้ จะเป็นประโยชน์สำหรับเกษตรกร นักเรียน นักศึกษา และผู้ที่สนใจทั่วไปใช้เป็นทางเลือกในการสร้างงานและสร้างอาชีพในอนาคตได้

ศูนย์ศึกษาการพัฒนาพิกุลทองฯ

พฤษภาคม 2562

สารบัญ

เรื่อง บทที่	หน้า
1. บทนำ	1
2. หญ้าแฝกและความสำคัญของหญ้าแฝกสงขลา 3	2
3. กระบวนใช้ใบหญ้าแฝกสงขลา 3 เพื่อขึ้นรูปผลิตภัณฑ์	4

1. บทนำ

หญ้าแฝกเป็นพืชตระกูลหญ้าที่ขึ้นอยู่ตามธรรมชาติในพื้นที่ลุ่มจนถึงพื้นที่ดอน เจริญเติบโตได้ในดินเกือบทุกชนิด สามารถแตกกอได้อย่างรวดเร็ว ส่วนของรากมีความหยั่งลึกและสานกันแน่นหนาใต้ดิน ป้องกันการกัดเซาะพังทลายของหน้าดินในที่ลาดชัน สามารถกรองเศษพืชและตะกอนดิน และป้องกันสารเคมีที่เป็นพิษไม่ให้ปนเปื้อนลงในแหล่งน้ำ รวมถึงรักษาความชุ่มชื้นและความอุดมสมบูรณ์ในดิน ซึ่งสายพันธุ์หญ้าแฝกที่กรมพัฒนาที่ดินรณรงค์ส่งเสริมให้ปลูกมีด้วยกัน 10 สายพันธุ์ จำแนกได้ 2 ชนิด คือ หญ้าแฝกลุ่ม ได้แก่ ศรีลังกา กำแพงเพชร 2 สุราษฎร์ธานี สงขลา 3 และหญ้าแฝกดอน ได้แก่ นครสวรรค์ กำแพงเพชร 1 ร้อยเอ็ด เลย ราชบุรี ประจวบคีรีขันธ์ เป็นต้น

ศูนย์ศึกษาการพัฒนาพิกุลทองฯ ได้ส่งเสริมเกษตรกรในพื้นที่ขยายผล ทั้งเกษตรกรในพื้นที่หมู่บ้านรอบศูนย์ เกษตรกรในพื้นที่ที่มีพระราชดำริให้ดำเนินการ และเกษตรกรในพื้นที่ศูนย์สาขา ให้มีการปลูกแฝกสงขลา 3 เพื่อเป็นการอนุรักษ์น้ำและดิน ในพื้นที่แปลงปลูกพืช และเส้นทางลำเลียงของหมู่บ้าน อีกทั้งส่งเสริมให้เกษตรกรนำใบหญ้าแฝกมาจัดทำเป็นผลิตภัณฑ์ศิลปหัตถกรรมตามเอกลักษณ์และภูมิปัญญาท้องถิ่นของพื้นที่นั้นๆ ด้วยคุณสมบัติของใบหญ้าแฝกสงขลา 3 ที่มีความเหนียวนุ่ม ใบมีความคมน้อย มีสีขาวนวล เมื่อแห้งสามารถย้อมติดสีได้ดี เมื่อนำมาสานขึ้นรูปจะทำให้ผลิตภัณฑ์ที่ได้มีความแข็งแรง ทนทาน สามารถสานเป็นผลิตภัณฑ์ที่ใหญ่ มีความสูงถึง 1.5 เมตร โดยไม่ต้องมีโครงสร้างเสริม โดยผลิตภัณฑ์ที่ได้จากใบหญ้าแฝก ได้แก่ โคมไฟที่แขวนพวงกุญแจ ผลิตภัณฑ์กล่องเอนกประสงค์ ถาด กระจาด กระปุก กระเป๋า เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม แม้ปัจจุบันการใช้ประโยชน์หญ้าแฝกจะขยายตัวไปในพื้นที่ต่างๆ ทั่วประเทศ แต่การทำผลิตภัณฑ์จากหญ้าแฝกก็ยังมีน้อย ความต้องการใช้ผลิตภัณฑ์จากหญ้าแฝกยังมีมาก ศูนย์ศึกษาการพัฒนาพิกุลทองฯ จึงเป็นหน่วยงานหนึ่งที่ส่งเสริมให้ความรู้เรียนรู้การใช้หญ้าแฝกเพื่อเป็นแรงบันดาลใจให้ผู้สนใจเรียนรู้สามารถผลิตภัณฑ์หญ้าแฝกเพื่อเป็นอาชีพเสริมได้

2. หญ้าแฝกและความสำคัญของหญ้าแฝกสงขลา 3

หญ้าแฝกเป็นพืชตระกูลหญ้าอายุยืน ขึ้นอยู่ตามธรรมชาติในพื้นที่ลุ่มจนถึงที่ดอน ในดินเกือบทุกชนิด เจริญเติบโตโดยการแตกกออย่างรวดเร็ว ส่วนของรากมีความหยั่งลึกและสานกันแน่นหนาใต้ดิน ป้องกันการกัดเซาะพังทลายของหน้าดินในที่ลาดชัน สามารถกรองเศษพืชและตะกอนดิน ป้องกันสารเคมีที่เป็นพิษไม่ให้ปนเปื้อนลงในแหล่งน้ำ ช่วยรักษาความชุ่มชื้นและความอุดมสมบูรณ์ในดิน หญ้าแฝกที่กรมพัฒนาที่ดินแนะนำและรณรงค์ส่งเสริมให้ปลูกมีด้วยกัน 10 สายพันธุ์ จำแนกได้ 2 ชนิด คือ หญ้าแฝกลุ่ม ได้แก่ ศรีลังกา กำแพงเพชร 2 สุราษฎร์ธานี สงขลา 3 และหญ้าแฝกดอน ได้แก่ นครสวรรค์ กำแพงเพชร 1 ร้อยเอ็ด เลย ราชบุรี ประจวบคีรีขันธ์ เป็นต้น

2.1 พันธุ์หญ้าแฝกที่เหมาะกับสภาพพื้นที่

หญ้าแฝกแต่ละสายพันธุ์มีความเหมาะสมกับพื้นที่ปลูกแตกต่างกันตามลักษณะพื้นที่ดังนี้

1) พื้นที่ดินทราย ได้แก่ สายพันธุ์ นครสวรรค์ กำแพงเพชร 1 กำแพงเพชร 2 สงขลา 3 ร้อยเอ็ด ราชบุรี

2) พื้นที่ดินร่วนเหนียว ได้แก่ สายพันธุ์เลย นครสวรรค์ กำแพงเพชร 1 ราชบุรี ประจวบคีรีขันธ์ สุราษฎร์ธานี สงขลา 3

3) พื้นที่ดินลูกรัง ได้แก่ สายพันธุ์เลย ประจวบคีรีขันธ์ ศรีลังกา กำแพงเพชร2 สุราษฎร์ธานี สงขลา3

4) พื้นที่ดินเปรี้ยว ได้แก่ สายพันธุ์ สุราษฎร์ธานี สงขลา 3

สงขลา 3

สุราษฎร์ธานี

เชียงราย

ศรีลังกา

2.2 ความสำคัญของการใช้หญ้าแฝกสงขลา 3 สานผลิตภัณฑ์

สายพันธุ์หญ้าแฝกที่เหมาะสมสำหรับการปลูกในภาคใต้มีด้วยกัน 2 สายพันธุ์ คือ สงขลา 3 และสุราษฎร์ธานี แต่ที่ศูนย์ศึกษาการพัฒนาพิกุลทองฯ นำมาส่งเสริมให้เกษตรกรปลูก คือ หญ้าแฝกสงขลา 3 เนื่องจากมีการแตกกอได้จำนวนต้นต่อกอและมีความสูงของลำต้นที่มากกว่าสายพันธุ์สุราษฎร์ธานี ซึ่งหญ้าแฝกสงขลา 3 เป็นหญ้าแฝกลุ่มที่เจริญเติบโตดีในสภาพพื้นที่ดินร่วนเหนียวถึงลูกรัง มีการแตกกอ 24 ต้นต่อกอ เส้นผ่าศูนย์กลางกอ 13 เซนติเมตร สูง 112 เซนติเมตร แตกกอหลวม หน่อกลมอวบยืดปล้องเร็ว ใบสีเขียวอ่อน ท้องใยสีขาว ความยาวใบ 45-100 เซนติเมตร กว้าง 0.6-1.2 เซนติเมตร มีหลังใบโค้งปลายใบแบน เนื้อใบค่อนข้างเนียน มีไขเคลือบมากทำให้ดูมัน ออกดอกเมื่ออายุประมาณ 45 วันหลังปลูก

ด้วยคุณสมบัติของใบหญ้าแฝกสงขลา 3 ที่มีความเหนียวนุ่ม ใบมีความคมน้อย มีสีขาวนวล เมื่อแห้งสามารถย้อมติดสีได้ดี เมื่อนำมาสานขึ้นรูปจะทำให้ผลิตภัณฑ์ที่ได้มีความแข็งแรง ทนทาน และสามารถสานเป็นผลิตภัณฑ์ที่ใหญ่ มีความสูงถึง 1.5 เมตร โดยไม่ต้องมีโครงสร้างเสริมและเหมาะที่จะทำเป็นผลิตภัณฑ์ต่างๆ ตามเอกลักษณ์และภูมิปัญญาท้องถิ่นของพื้นที่นั้นๆ ได้ สามารถนำมาเป็นอาชีพเสริมให้แก่ราษฎรในท้องถิ่นเพื่อสร้างรายได้ให้แก่ตนเองและครอบครัวได้อย่างดี

ศูนย์ศึกษาการพัฒนาพิกุลทองอันเนื่องมาจากพระราชดำริ

3. กระบวนใช้ใบหญ้าแฝกสงขลา 3 เพื่อขึ้นรูปผลิตภัณฑ์

การใช้ใบหญ้าแฝกทำผลิตภัณฑ์ สามารถนำใบหญ้าแฝกมาผลิตเป็นผลิตภัณฑ์ได้ 5 รูปแบบ ได้แก่

1) การขึ้นรูปโดยติดแฝกท่อนบนฐานเป็นผลิตภัณฑ์ประดับบ้าน โคมไฟที่แขวนพวงกุญแจ

2) การติดแฝกตับบนโครงสร้างเป็นผลิตภัณฑ์ตามจินตนาการประดับตกแต่ง

3) การสานพันหุ้มบนโครงสร้างเป็นผลิตภัณฑ์ประดับบ้านแจกัญโคมไฟ และตะกร้า

4) การนำมาเกลียว (ควั่น) เป็นเชือก แล้วถักตามแม่ลายสานเป็นผลิตภัณฑ์ กระเป๋า โต๊ะ เก้าอี้ โคมไฟ

5) การนำมาสานขึ้นรูป บนหุ่นโฟมเป็นผลิตภัณฑ์กล่องเอนกประสงค์ ถาดกระจาด กระปุก กระเป๋าและอื่นๆ

6) การนำมาตัดหรือบดเป็นชิ้นเล็กๆผสมกับสารเคมีและกาว อัดด้วยเครื่องเป็นแผ่น นำไปทำเฟอร์นิเจอร์ หรือใช้แทนไม้อัด

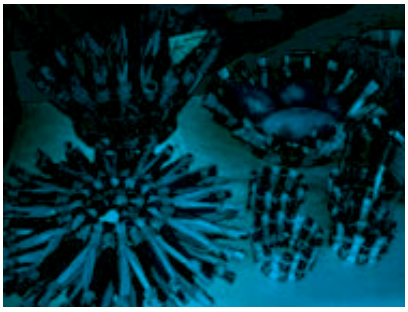

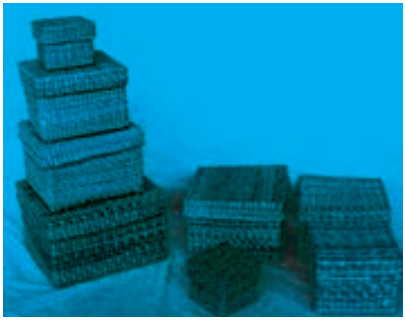

3.1 วิธีเก็บเกี่ยวใบหญ้าแฝก

ใบหญ้าแฝกพันธุ์สงขลา 3 มีความคมน้อย เมื่อแห้งแล้วมีความเหนียวไม่ขาดง่าย เกษตรกรส่วนใหญ่นิยมปลูก จึงมีความเหมาะสมที่สุดที่จะนำมาใช้สานผลิตภัณฑ์ โดยมีวิธีการเก็บเกี่ยวใบหญ้าแฝก ดังนี้

1) ตัดใบหญ้าแฝกอายุประมาณ 1-3 เดือน ตัดให้สูงจากพื้นประมาณ 30 เซนติเมตร ตัดส่วนปลายออกประมาณ 10 เซนติเมตร คัดเลือกสางใบที่แห้งหรือใบเสียๆ ออก มัดรวบเป็นกำๆ ไว้

2) นำไปผึ่งหรือตากแดดจนแห้ง ประมาณ 5-7 วัน การคงสภาพสีของหญ้าแฝก ให้นำแฝกไปลวกน้ำร้อนประมาณ 2 นาที นำมาแช่ในน้ำเย็นทันที และตากให้แห้ง

3) การป้องกันเชื้อราโดยการอบกำมะถัน นำใบหญ้าแฝกใส่ในภาชนะปิดฝาได้มิดชิดหรือโอ่ง วางใบหญ้าแฝกรอบๆ เว้นตรงกลางไว้วางถาดที่มีถ่านติดไฟ 3-5 ก้อน ใส่ผงกำมะถันประมาณ 2 ช้อนโต๊ะ ลงบนถ่านจนเกิดการเผาไหมควันกำมะถันลอยขึ้นมา รีบปิดฝาให้มิดชิด ทิ้งไว้ 12-24 ชั่วโมง

4) การย้อมสี ต้มน้ำประมาณ 10 ลิตร ใส่สีย้อมกก ความเข้มของสีตามต้องการ เติมเกลือแกง 1 ช้อนโต๊ะ เติมน้ำส้มสายชูครึ่งแก้ว นำใบหญ้าแฝกที่แช่น้ำพอเปียกลงย้อม ประมาณ 30 นาที หรือนานกว่า ถ้าต้องการสีที่เข้มขึ้นนำมาล้างน้ำเย็นประมาณ 3-4 ครั้ง แล้วผึ่งลมหรือตากแดดจนแห้ง หญ้าแฝกที่ย้อมแล้วไม่ต้องอบกำมะถันอีก

3.2 การเตรียมวัสดุ เป็นกระบวนการที่สำคัญอย่างหนึ่ง ในขั้นตอนการสานขึ้นรูปผลิตภัณฑ์หญ้าแฝก ที่จะทำให้การผลิตเกิดได้เร็วขึ้น และผลิตภัณฑ์ที่ได้มีคุณภาพ วัสดุที่ใช้ในกระบวนสานขึ้นรูปผลิตภัณฑ์

1) เส้นหญ้าแฝก คัดเลือกขนาดของเส้นให้ใกล้เคียงกัน กรีดขอบใบที่คมออกโดยใช้เข็มหมุด

2) หุ่นโฟมแบบต่างๆ

3) กรรไกรหรือคัตเตอร์

4) เข็มหมุดและเข็มใหญ่

5) สายวัด

6) กระบอกฉีดน้ำ

7) เล็กซ์เกอร์

3.3 วิธีทำหุ่นโฟม เป็นอีกขั้นตอนหนึ่งที่มีความสำคัญในการนำหญ้าแฝกมาขึ้นรูปผลิตภัณฑ์ เนื่องจากหุ่นโฟมเป็นตัวกำหนดรูปแบบของผลิตภัณฑ์ที่ออกมา การทำหุ่นโฟม จำเป็นต้องคำนึงถึงสัดส่วนที่เหมาะสม เพื่อให้ผลิตภัณฑ์ที่ออกมาสามารถขึ้นรูปได้อย่างสวยงาม โดยขั้นตอนการทำหุ่นโฟม มีดังนี้

1) นำโฟมชนิดหนามาตัด โดยวัดขนาดตามรูปทรงที่ต้องการ ถ้าแบบมีขนาดใหญ่ ใช้กาวลาเท็กซ์ติดโฟมประกบกันหลายชั้นจนได้ขนาดตามต้องการ

2) เหลาโฟมให้ตามขนาดต้องการ โดยค่อยๆ ใช้มีดคัดเตอร์ตัดส่วนเกินออก ส่วนที่กลมมนเหลาให้กลม

3) ใช้กระดาษทรายเบอร์ละเอียดค่อยๆ ขัดส่วนที่ยังไม่เรียบ จนได้ขนาดตามต้องการ

4) ตัดกระดาษขาวเทาหุ้มโฟม ให้กระดาษพอดีกับหุ่น โดยหุ้มทุกด้าน ที่เป็นทรงกลมควรขีดเส้นแบ่งให้เห็นจุดกึ่งกลางของหุ่นโฟมด้วย

5) ติดเทปกาวสีน้ำตาลหุ้มกระดาษอีกชั้น ค่อยๆติดไปทีละด้านจนเรียบ จะได้หุ่นโฟมที่พร้อมใช้งานแล้ว

3.4 แม่ลายถักสาน

วิธีการถักสานขึ้นรูปผลิตภัณฑ์ เป็นเอกลักษณ์เฉพาะในท้องถิ่นภาคใต้ แม่ลายที่ใช้สาน มีด้วยกัน 10 ลาย ดังนี้

1) ลายขัด เป็นการขัดกันแบบยก 1 เส้น ข่ม 1 เส้น สลับกันไป

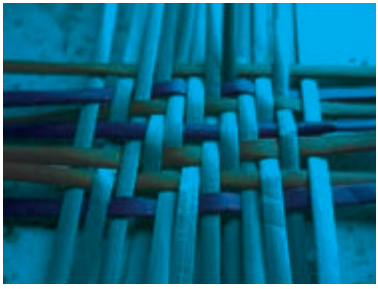

2) ลายสอง เป็นการขัดกันแบบ ยก 2 เส้น ข่ม 2 เส้น

3) ลายสาม เป็นการขัดกันแบบยก 3 เส้น ข่ม 3 เส้น

4) ลายหลิ่ว เป็นการขัดกันแบบไขว้แนวทแยง

5) ลายขอ เป็นการขัดกันแบบยก 1 ข่ม 1 สลับกันไปตามแถวแต่ละแถว

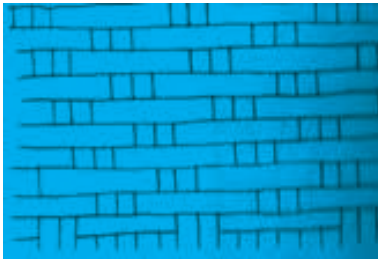

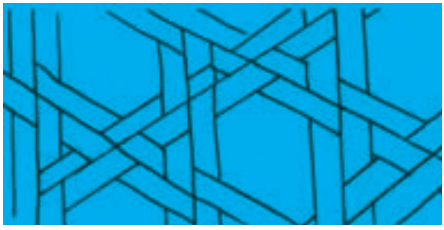

6) ลายเฉลาเกร็ดเต่า เป็นการขัดกันแบบไขวทะแยงสองเส้น

7) ลายดอกจันทร์ เป็นการขัดกันแบบไขว้ทแยงรวมกับลายขัด

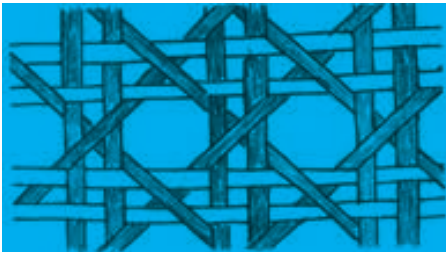

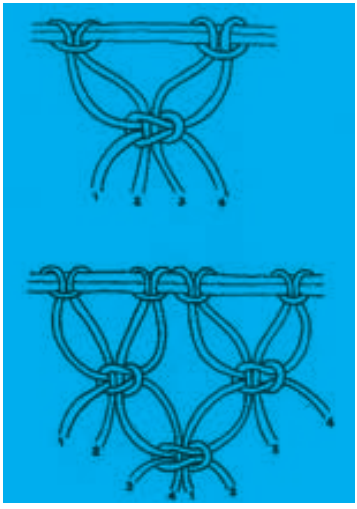

8) ลายดอกพิกุล เป็นการควั่นเกลียวก่อนแล้วผูกถักเป็นดอกพิกุล

9) ลายบ้าเป็นการขัดกันแบบไข้วทะแยง

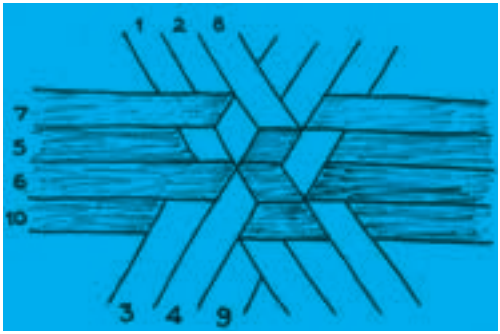

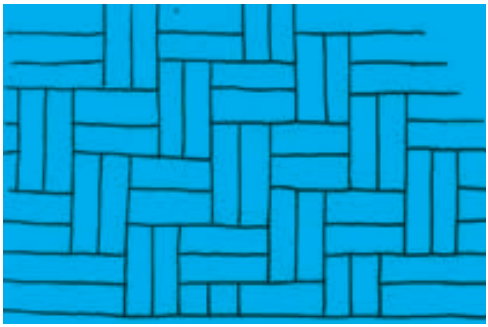

10) ลายดีดาลเป็นการขัดกันแบบยก 2 ข่ม 2 สลับกันไปคล้ายลายสอง

3.4 วิธีการสานผลิตภัณฑ์

1) นำเส้นแฝกไปจุ่มน้ำพอเปียก แล้วกรีดขอบใบเอาคมแฝกออกห่อกระดาษหนังสือพิมพ์ไว้เพื่อให้เส้นแฝกคงความชื่น เพราะเส้นแฝกที่ชื่นจะมีความนุ่มเหนียว สานง่าย เวลาสานควรฉีดพ่นน้ำเป็นระยะๆ เพื่อให้เส้นแฝกนุ่ม หากแห้งเกินไปเส้นแฝกจะแข็งและสานยาก

2) นำเส้นแฝกมาวางสานเป็นเส้นยืนบนกึ่งกลางหุ่นโฟม ปักยึดไว้ด้วยเข็มหมุด เป็นการเริ่มสานจากส่วนล่างหรือก้นตะกร้า

3) นำเส้นแฝกมาถักสานตามแม่ลายขัด บนเส้นยืนวนไปตามรูปแบบของหุ่นโฟม โดยจะมีเส้นที่ถักสองเส้นขัดกันวนไปบนเส้นยืนหรือเส้นหลัก ถ้าชิ้นงานกว้างออก ให้นำเส้นยืนมาเสริมโดยปักยึดด้วยเข็มหมุดเพื่อความเหมาะสม เส้นยืนควรห่างกันประมาณ 0.3-0.5 เซนติเมตร หากกว้างกว่านั้น ควรนำเส้นแฝกมาเสริมทุกครั้ง ถักสานไปเรื่อยๆ จนได้ขนาดที่ต้องการ

4) วัดขนาดชิ้นงานให้มีขนาดพอดี แล้วถักส่วนที่เป็นขอบของชิ้นงาน เก็บขอบให้เรียบร้อย

5) ตัดส่วนที่เหลือออกให้ชิดกับชิ้นงานผึ่งลมหรือตากแดดให้แห้ง ถอดออกจากหุ่นโฟม แล้วทาเล็กซ์เกอร์

ตัวอย่างผลิตภัณฑ์จากหญ้าแฝก

สถานที่ติดต่อ

งานอุตสาหกรรมการเกษตร
ศูนย์ศึกษาการพัฒนาพิกุลทองอันเนื่องมาจากพระราชดำริ
เลขที่ 95 หมู่ 6 ต.กะลุวอเหนือ อ.เมือง จ.นราธิวาส 96000
โทร. 073-631033 , 073-631038 โทรสาร 073-631034
E-mail :cpt_1@ldd.go.th
Website : www.pikuthong.com

ที่ปรึกษา

นางสายหยุด เพ็ชรสุข
ผู้อำนวยการศูนย์ศึกษาการพัฒนาพิกุลทองฯ

คณะผู้จัดทำ

นางสายใจ มณีรัตน์
นางรอฮานา โต๊ะเล๊าะ
นางสาวจิราภรณ์ เจริญยศ

ศูนย์ศึกษาการพัฒนาพิกุลทองอันเนื่องมาจากพระราชดำริ
ตำบลกะลุวอเหนือ อำเภอเมือง จังหวัดนราธิวาส 96000
โทรศัพท์ 0-7363-1033 , 0-7363-1038
โทรสาร 0-7363-1034
E-mail : cpt_1@ldd.go.th
website : www.pikunthong.com